

**1855 KARS MUHASARASI FİRARİLERİ HAKKINDA
KURULAN DİVAN-I HARP KOMİSYONU**

Oktay KIZILKAYA*

Yahya YEŞİLYURT*

Özet

Osmanlı Devleti'nde Divan-ı Harp komisyonları, savaş dönemlerinde veya olağanüstü durumlarda kurulmaktaydı. Konu ile alakalı olarak, I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı'nda kurulan divan-ı harp komisyon ve mahkemeleri yoğun bir şekilde bilimsel faaliyetlere konu olurken, XIX. yüzyılda kurulan Divan-ı Harp komisyonları yok denilebilecek kadar az sayıda bilimsel çalışmaya konu olmuştur. Bu çalışmada, Rus muhasarası altında bulunan Kars Kalesi'nden firar eden ve firar sırasında esir düşen Osmanlı askerlerinin İstanbul'a geri gönderilmeleri ve bu şekilde esir düşenlerin sorgulamalarını yapmak üzere geçici Divan-ı Harp komisyonunun kuruluşu ve bu komisyondaki firari askerlerin sorgulamaları işlenmiştir. Komisyon'da çeşitli askeri rütbeleri taşıyan yirmi dört askerın sorgulamaları yapılmıştır. Askerlerin sorgulamalarında, firar sebepleri ve nasıl esir düştükleri ile o dönem şartları ayrıntılı bir şekilde tutanaklarda yer almaktadır. Yargılama sonucunda, askerlerin ifadelerinde firar nedeni olarak gösterdikleri açlığın geçerli bir sebep olmadığı kararına varılmış, firari askerlerin her birine beşer sene prangaya vurulma ve askerlikten çıkarılmaları cezası verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Divan-ı Harp Komisyonu, Kırım Savaşı, Kars Muhasarası, Firari Askerler.

* Yrd. Doç. Dr., Kafkas Üniversitesi Fen-Edb. Fakültesi Tarih Bölümü, KARS
El-mek: o.kizilkaya@mynet.com

* Yrd. Doç. Dr., Erzincan Üniversitesi Fen-Edb. Fakültesi Tarih Bölümü, ERZİNCAN
El-mek: yahyayesilyurt@hotmail.com

Court Martial Commission about the Fugitives of 1855 Kars Siege

Abstract

In the Ottoman Empire, Court Martial commissions were established in war periods and in states of emergencies. As regards this subject, those martial courts and commissions which were established in the First World War and in the Turkish War of Independence have often been a subject of scientific studies while there are hardly any scientific studies on those which were established in the 19th century. This study examines the return to İstanbul of those Ottoman soldiers who deserted the besieged Castle of Kars and then were captured, establishment of the temporary Court Martial Commission to interrogate them and the interrogation. The Commission interrogated twenty four soldiers of various ranks. The minutes of the interrogations contain details of the reasons of the desertion, how the soldiers were captured and the conditions of the period. After the trial, it was adjudicated that hunger was not just case for the espace that was stated in the soldiers' statements. Five soldiers were sentenced to be clabbed in irons for five years and they were sentenced to terminate their military service.

Keywords: Court Martial Commission, Crimean War, Siege of Kars, Deserter Soldiers.

GİRİŞ

Rusya, XVII. Yüzyılda büyük bir devlet haline geldikten sonra yayılma politikasına başlamıştır. Rusya'nın yayılma alanı olarak kendisine seçtiği hedeflerden biri Osmanlı toprakları olmuştur. Bu amaç doğrultusunda, XVII. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren Avrupa'da, Osmanlı Devleti aleyhine teşkil edilen hemen hemen bütün ittifaklara ve savaşlara dâhil olmuştur. Bu durum XIX. Yüzyıla kadar devam etmiş, bu

yüzyıldan itibaren Rusya, ittifaka bile gerek duymadan hedefine ulaşmak için Osmanlı Devleti ile tek başına savaflara girme cesaretini göstermiştir. Bu savaflardan biri de 1853-1856 Kırım Savaşıdır.

Rusya ile yapılan Kırım Savaşı'nın(1853-1856) temelinde, Rus Çarlığı'nın, Bulgaristan ve Balkanlara yayılmasını önlemek bulunuyordu. Ancak bu savaşta, Osmanlı Devleti'nin Kafkasya'daki toprakları da saldırıya maruz kalmıştır.¹ 1855'te Osmanlı, İngiliz ve Fransız ittifak ordusu, Kırım'da Ruslarla savaşırken, Kafkasya'ya yakın ve Osmanlı ülkesinin en doğusunda o zamanki kamuoyu tarafından fazla bilinmeyen ancak, sonuçları tüm savaşı etkileyecek olan Kars Kalesi, ciddi bir Rus muhasarası ile karşı karşıya bulunuyordu.²

Ruslar, ilk aşamada, 64 topu bulunan ve sayısı 40.000'e ulaşan bir orduyu, Gümrü'de toplayarak, Kars'ı ele geçirme planları yapmaktaydılar. Bu esnada, Mehmet Vasıf Paşa'nın komutası altında, piyade, süvari ve topçu olmak üzere sayısı, 15.000 ile 17.000 arasında değişen bir Osmanlı ordusu Kars'ta bulunmaktaydı.³ Ayrıca bu savaşta, müttefikimiz olan İngiliz subayları da Kars'taki Osmanlı Ordusu'nda hizmet etmekteydiler.

Ruslar, Gümrü'de hazırladıkları orduyu 1853 yılında Kars üzerine sevk etmiştir. 1853'ten 1855 yılı haziran ayının başlarına kadar Ruslar ile Osmanlı kuvvetleri arasında Kars sınırları dâhilinde küçük çaplı muharebeler yaşanmakta ise de bu muharebeler, bölgedeki savaşın sonucunu değiştirecek boyutta değildi. Ancak Ruslar 14 Haziran 1855 tarihinde Kars'ın merkezine yakın bir yere kadar ilerleyerek savunmada bulunan Osmanlı Ordusu ile muharebeye başlamıştır. Osmanlı Ordusu'ndaki başıbozukların muharebeden kaçması ve bu kaçışın nizamiye (düzenli) askerine de sirayet

¹ W.E.D. Allen ve Paul Muratoff, *1828-1921 Türk-Kafkas Sınırındaki Harplerin Tarihi*, Genelkurmay Başkanlığı Yayınevi, Ankara, 1966, s. 90.

² Willam Fenwick Williams, *The Siege of Kars 1855, Defence and Caputulation by Genaral Williams*, Uncoverad Edutions, London, 2000, s. 15.

³ Hasan Şahin, "Kırım Harbi'nde(1853-1856) Doğu Anadolu Cephesinde Cereyan Eden Muharebelerde Başlı-Bozuk Birlikleri", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü(TAED) Dergisi*, Sayı: 49: Erzurum, 2013, s. 354-355; M. Fahrettin Kırzioğlu, *1855 Kars Zaferi*, Işıl Matbaası, İstanbul, 1955, s. 103; Williams, *a.g.e.*, 15.

etmesi üzerine, düzensiz bir geri çekilme başlamıştır. Muharebeden sonra Rus Ordusu'nun, Kars merkezine ilerleyişini durduracak yeterince güçlü bir kuvvetin olmaması sonucu Ruslar, 15 Haziran 1855'te Kars'a yakın Karacaören mevkiine kadar gelerek⁴ burada karargâh kurmuş ve Kars muhasarasını başlatmışlardır.⁵

Rus muhasarası, 28 Kasım 1855'te Kars'ın teslimine kadar sürmüştür. Muhasaranın uzun sürmesi neticesinde, salgın hastalık ve kıtlık baş göstermiş, ahali ve asker çok zor şartlar altında savunmaya devam etmek zorunda kalmıştır. İlerleyen süreçte asker ve ahaliden yüzlerce insan, açlıktan ve hastalıktan ölmüştür. Muhasaranın sonlarına doğru, sağ kalan asker ve ahali takatsiz olup savunmayı sürdürecektir güçten yoksun bulunuyordu. Ahalinin durumu, askere nispetle daha kötü olup, yiyecek verilir umuduyla çocuklarını, İngiliz Generali Williams'ın ikametgâhının önüne bırakmaktaydı. Bu şartlar altında, Mehmet Vasıf Paşa ve General Williams, 24 Kasım 1855 günü yaptıkları bir değerlendirme toplantısında, teslim olma kararı almış⁶, 28 Kasım 1855'te Ruslarla, Kars'ın şartlı⁷ teslimi konusunda anlaşma sağlanmıştır.⁸

⁴ Şahin, a.g.m., s. 354-355.

⁵ Kırzioğlu, 1855 Kars Zaferi, s. 109.

⁶ Kars'ın düşmek üzere olduğu üç-dört gün önceden artık belli olduğu için sağlık durumu bir nebze de iyi durumda olan yaklaşık yedi bin beş yüz asker ve ahali kaleden çıkıp Erzurum'a çekilmeyi başarmıştır. Bunların geri çekilmesine rağmen, Kars'taki Osmanlı askerleri ve ahali asla suçlanmamış, geriden yardım almadan, bütün olumsuzluklara rağmen yaklaşık dört buçuk ay savunma da sebat etmeleri ve Rus hücumlarına kahramanca karşı koymaları takdir edilmiştir. Kars'tan çıkarak Erzurum'a ulaşanların sayısı Asâkir-i Nizamiye ve Redif-i Şâhane olmak üzere, beş bin sekiz yüz altmış sekiz asker ile Kars ahalisinden olup askerle birlikte savaşan bin altı yüz iki kişi, toplamda yedi bin dört yüz seksen yediydi. 1855 Kars Zaferi anısına basılan Madalyası, Kars'ta verilmeye başlanmış, daha önce verilemeyen ve Erzurum'a ulaşan yedi bin dört yüz seksen yedi kişiye de Erzurum'da verilmiştir. BOA.(Başbakanlık Osmanlı Arşivi)Dosya Usulü İradeler Tasnifi Evrakı, Dosya/Gömlek Numarası, BOA. DÜİT. 38/27-7; Karl Marks-Friedrich Engels, *Doğu Sorunu(Türkiye)*, (Çev. Yurdakul Fincancı), Sol Yayınları, Ankara, 1977, s. 776.

⁷ General Muravyev ile Tümgeneral Sir William Williams Arasında İmzalanan ve Kars'ın Teslim Şartlarını İçeren Antlaşmanın Özeti: 1. Kars Kalesi tümüyle teslim edilecek. 2. Onurlu bir biçimde savaşan Türk Başkumandan ile Kars garnizonu savaş esiri olarak teslim alınacak. Garnizonu kahramanca savunan subayların kılıçlarına el konulmayacak. 3. Garnizondaki özel mülkiyete dokunulmayacak. 4. Redifler (milisler), başbozuklar ve Lazlar evlerine dönebilecekler. 5. Tabip subaylar, yazıcılar

Kars'taki Rus işgali, 1856 (30 Mart) Paris Barış Anlaşması ile sona ermiştir. Ruslar, anlaşma gereği Kars'ı 1856 yılı ortalarına doğru Osmanlılara teslim etmiştir.⁹

Kars Şehri ve kalesi Ruslara teslim olmadan önce Rus muhasarasındaki Kars'tan sayısı çok olmasa da bazı Osmanlı askerleri firar etmiş ve firarları esnasında bunların bir kısmı rastladıkları Rus devriyeleri tarafından esir edilmişlerdir. Bu şekilde esir düşenlerin yargılanmaları gerekmektedir. Bu nedenle Osmanlı ordusundaki askeri yargıya usulü hakkında bilgi vermek gerekir.

XIX. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Askeri Yargı Usulü

XIX. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti'nde sosyal ve idari alanlarda görülen değişim ve yenileşme çalışmaları, yargı kurumunu da etkilemiştir. Uygulamada olan klasik dönem sivil ve askeri yargılama usullerinde, Tanzimat Fermanı'nın ilanı ile köklü bir değişime gidilmiştir. 1826'da Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasıyla ocağa bağlı askerlerin yargılanması ve

ve hastane çalışanları gibi gayri muhariplerin evlerine dönmesine izin verilecek. 6. General Williams'ın belirlediği Macar ve diğer Avrupa asıllı subayların evlerine dönmelerine izin verilecek. 7. 4, 5 ve 6. maddelerdeki şahıslar sürmekte olan savaşta Rusya'ya karşı savaşmamak için şerefleri üzerine yemin etmişlerdir. 8. Kars halkının can ve mal güvenliği koruma altına alınacak. 9. Şehirdeki kamu binalarına ve anıtlara zarar verilmeyecek. Williams, a.g.e., s. 187.

⁸ Ruslar yaptıkları birkaç hücum neticesinde Kars'ı alamayacaklarını fark etmiş, açlık ve hastalığın artması ile Kars'taki Osmanlı askerlerinin teslim olmak zorunda kalmasını beklemişlerdir. Muhasara altındaki Kars'ta Osmanlı askerleri at eti ve yenebilen otları dahi yemişlerdir. Salgın hastalık, soğuk ve açlıktan dolayı Kars, 28 Kasım 1855'te şartla Ruslara teslim olmuştur. 30 Mart 1856 Paris Barış Antlaşması ile Osmanlı Devletine iade edilmiştir. M. Fahrettin Kızıoğlu, *Kars Tarihi*, İşıl Matbaası, İstanbul, 1953, s. 550-551.

⁹ Kars Kalesi, teslim edilmeden önce kaleden çıkararak Erzurum'a çekilmeye çalışan çok sayıda, yaralı ve hasta, Osmanlı askeri, Soğanlı Dağı'nda (24-28 Kasım 1855 arası) donarak şehit olmuştur. Donarak şehit olanların tamamı, çekilmenin aciliyeti nedeniyle defnedilemediğinden, bir kısmı açıkta kalmıştır. 1856 Paris Barış Antlaşması'nın üçüncü maddesine göre Rusya, Kars'ı Osmanlı Devletine iade edecekti. Eski Kars Mutasarrıfı Takiyüddin Paşa, Kars'ı teslim alacak heyetin başkanlığına getirilmiştir. Takiyüddin Paşa ve emrindekiler, teslim almak amacıyla Erzurum'dan Kars'a giderken yol üzerinde ve Soğanlı Dağı çevresinde buldukları kırk yedi cesedi yol üzerinde defnetmişlerdir. Paşa, kalanların bulunup defnedilmesi için de memur görevlendirmiştir. BOA. A. MKT. UM. 257/64. (17. S. 1273).

cezalandırılmasında uygulanan esaslar, Asâkir-i Mansure-i Muhammediye Ordusu için de 1839 yılına kadar geçerli olmuştur. 1837’de çıkarılan ancak 1839 Tanzimat Fermanı ile yürürlüğe giren, Kanunname-i Asâkir-i Muhammediye, Osmanlı ordusu’nda uygulanacak kanunları düzenlemekteydi. Kanunname-i Asâkir-i Muhammediye’de, ilgili durumlarda Divan-i Harb-i Daimi, Divan-ı Harb-i Mahsus ve Divan-ı Harb-i Tecessüs olmak üzere üç çeşit askeri mahkemenin kurulması öngörülmüştür. Bu mahkemeler hiyerarşik bir düzen içinde, barış ve savaş döneminde askerlerin işledikleri suçlarla ilgili davalara bakmaktaydı. Bu mahkemelerden Divan-ı Harb-i Mahsus geçici olup, savaş sırasında muhasara altında bulunan bir şehir veya kaleden firar teşebbüsünde bulunanları veya firar edenleri yargılamak amacıyla kurulmaktaydı.¹⁰

Osmanlı Devleti’nde, Divan-ı Harb-i Mahsus’un ilk fiili soruşturma ve yargılama uygulaması, 1853-1856 Kırım Savaşı’nda firar eden askerlerin davalarıdır. Kırım Savaşı’nda, Kars Cephesi’nde bulunan Osmanlı askerlerinden bazıları firar etmiştir. Firar eden askerlerden bir kısmı, Rus devriye karakolları tarafından esir edilmiştir. Firar ederken esir düşen bu durumdaki askerlerin yargılanması, mecburi olarak savaş sonrasına kalmıştır. Bu durumda olanların yargılanması, esaretten vatana dönüşlerinde İstanbul’da geçici olarak kurulan Divan-ı Harp Komisyonu’nda yapılmıştır.

1855 Kars Muhasarası Firarileri Hakkında Divan-ı Harp Komisyonu’nun Kurulması

Kırım Savaşı’nın başlangıcında Osmanlı yetkilileri, firar ve casusluk gibi dini ve ahlaki yönden bir askere yakışmayan davranışlarda bulunanların

¹⁰ Aydoğan Yolyapan, “Osmanlı Devletinde Askeri Yargının Gelişimi”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi*, Cilt:3, Sayı: 9-10, İzmir, 2000, s. 152-160; Rus muhasarası sürerken, Kars Kalesi’nde bulunan Osmanlı kuvvetlerine gereken yardım sağlanamadığı için sık sık firar vakaları yaşanmıştır. Firar eden askerlerin çoğu, Kars’ın teslim edilmesi kararının bir ay öncesinden itibaren, açlık ve hastalıktan kurtulma ümidiyle firar etmiş ve Ruslara esir düşmüşlerdir. Rus esaretinde bulunan bu askerlerin, Osmanlı Devleti’ne iade edilmelerinden sonra yargılanmaları gerekiyordu. İade edilen firari askerlerin yargılanması için İstanbul’da geçici bir Divan-ı Harp Komisyonu kurulmuştur.

en sert şekilde cezalandırılmaları konusunda karar almıştır. Alınan bu karar, ordunun bütün birliklerine duyurulmuş ve bu gibi fiillere cesaret edenlere merhamet gösterilmeyeceği, açık ve anlaşılır bir şekilde ifade edilmiştir.¹¹ Bu duyurulara rağmen, askerlerden bazıları firar ve ahali arasından birkaç kişi casusluk etmiştir. Firar olaylarının ve casusluk faaliyetlerinin önüne geçmek amacıyla, casusluk yapan iki kişi, Kars Garnizonu önünde asılmış ve Osmanlı Ordusu'ndan Rus Ordusuna gönderilen bilgi akışında büyük ölçüde azalma olmuştur. Alınan bütün tedbirlere rağmen 4 ve 5 Eylül 1855 tarihlerinde toplu firar vakaları ile karşı karşıya kalınmış, bu durum üzerine firar eden piyade ve topçu askerinden birer kişinin kurşuna dizilmesi, durumun kontrol altına alınması için yeterli olmuştur. Böylece şehirde ve orduda bulunan herkese, ihanetin ve firarın cezasız kalmayacağı gösterilmiştir.¹² Buna rağmen muhasaranın sonlarına doğru, açlık ve salgın hastalıklara tahammül edemeyen birçok asker firar etmiştir. Bu askerlerden bir kısmı firar ettikten sonra Erzurum güzergâhında Rus karakollarına(devriyelerine) rast gelmiş ve esir edilmişlerdir.¹³

Kars'ın Rus muhasarası altında bulunduğu sırada, Osmanlı Ordusu'ndan firar eden ve Ruslar tarafından esir edilen Osmanlı askerleri, Kars Kalesi'nin Ruslara teslim edilmesi kararından sonra Rusların esir aldığı diğer Osmanlı askerleri ile birlikte, 30 Mart 1856 tarihli Paris Barış Antlaşması'ndan sonra, Osmanlı Devleti'nin gönderdiği gemilerle İstanbul'a getirilmiştir. Firari askerlerin yargılanması için Seraskerlik makamı tarafından İstanbul'da geçici Divan-ı Harp Komisyonu kurulmuştur. Dokuz kişiden müteşekkil komisyonun başkanlığına Ferik Hafız Paşa getirilmiştir. Komisyon ilk aşamada çavuş, onbaşı ve neferlerden oluşan yirmi dört askerin istintakını (sorgulamasını) yapmıştır.¹⁴ Her askerin ifadesi ayrı ayrı tutulan zabıtlarla kayıt altına alınmıştır.

¹¹ BOA. A. AMD. 70/39. (1272)

¹² Williams, a.g.e., s. 104.

¹³ BOA. (Başbakanlık Osmanlı Arşivi) İrade-i Dâhiliye Evrakı, BOA. İ. DH. 362/23964-(10 R. 1273)

¹⁴ BOA. İ. DH. 362/23864-29.

Esirler sadece askerlerden oluşmamaktadır. Kars ahalisinden, muhasara sırasında askerlerin yanında savunmaya katılan ve teslim kararı sonrasında Ruslar tarafından esir edilenler de mevcuttur. Bunlar, esirlerin Ruslar tarafından iadesinde İstanbul'a getirilmişlerdir. Bunların sayısı yüz kişiden fazla olup yargılamadan muaf tutulmuş, İstanbul'da buldukları süre içinde bütün ihtiyaçları karşılanmış ve kendilerine asker elbisesi verilmiştir. Bu kişilerin memleketleri Kars'a gitmek istekleri kabul edilerek, çıkacakları limanlara kadar gemi taşıma bedeli ödendiği gibi her birine hazineden iki yüz elli kuruş yol harçlığı verilerek, Kars'a kadar olan masrafları karşılanmıştır.¹⁵ Firar eden askerler ise kurulan komisyonda sorgulanmıştır. Şimdi burada sorgulama işinin muhtevasıyla ilgili konulara değinilecektir.

Firar Eden Askerlerin Sorgulanmaları

Komisyonda sorgulama başladığında, firar eden askerlerin bağlı oldukları, alayları, taburları, bölükleri, rütbeleri ve bölüklerinin kaçınıcı askeri oldukları kayıt altına alındıktan sonra sorgulamaya geçilmiştir.

Sorgulamada, firari askerlere sorulan ilk soru, sabretmeyip, niçin firar ettikleridir. İlk sorudan sonra verilen cevaba göre yeni sorular yöneltilmiştir. Örnek olması açısından Behisnili (Besnili) Mustafa'nın sorgulaması şöyle gerçekleşmiştir:

“Anadolu Ordıyu Hümayunu piyade ikinci nizamiye alayının şişhaneci dördüncü taburunun üçüncü bölümünde üçüncü onbaşısının birinci neferi Behisnili Mustafa, Kars muhasarası esnasında firar etmiş ve Rusyalı tarafından ahz ve girift olunarak geçende Dersaadet'e gelmiş olduğundan komisyonda icra olunan istintakını havi Divan-ı Harb mazbatasıdır.

Soru: Kars Ordıyu Hümayununda bunca Asakir-i İslamiye ile düşman karşısında ve din ve devlet uğrunda hizmet ve sebat olunmuşken sair arkadaşlarına bakub onlarla beraber sende sabr etmeyerek niçün firar ettin?

¹⁵ BOA. İ. DH. 352/23208.(1272. Z. 25)

Cevap: Ben firar etmedim lakin açlık tahammülü kesdi. Çünkü günde iki ekmek alırdım, birisini yer, birisini tütüne verirdim. Artık nefsim galip geldi, Erzurum'a gidecek idim.

Soru: Zabitinden izin aldın mı ki Erzurum'a gidecek idin?

Cevap: Hayır izin almadım.

Soru: Bir nefer veyahud onbaşı ve çavuş zabitinden izinsiz gider ve arasından on iki saat geçerse ona ne dirlir?

Cevap: Öylesine firar dirlir. Lakin ben firar etmedim. Memleketime gidecek değildim. Benim Erzurum'a gitmekliğim yalnız açlıktan kurtulmaktır.

Soru: Sair arkadaşların aç değimli idi ki onlar kaçmayıp sebat ettiler?

Cevap: Cümlesinin tayını bir veriliyordu. Lakin ekserisinin koynunda harçlığı var idi. Benim dahi koynumda olan üç beş yüz kuruşumu sarf ettim ve sonra borç dahi aldım. Artık sabr ve tahammül kesildi. Eğer kaçacak olsaydım evveller kaçardım. Devlete bu kadar hizmet ettim ve muharebelerde dahi bulundum. Aç kalmamış olsaydım niçün firar edeyim.

Soru: Kars'tan kaçan ve her nerede tutulursa şiddet üzere mücazat olunacak deyu her zaman tembih verirdik. Sen bunları işitmedin mi?

Cevap: Evet efendim işitdim. Açlık her şeyi göze aldırıyor. Onun için nefis bizi böyle etti.

Soru: Sen tabyadan mı karakoldan mı kaçdın ve gecemi gündüz mü idi?

Cevap: Çadırdan kaçdım. Akşam ezanı vakti idi.

Soru: Silah arkadaşın var mıydı?

Cevap: Erzurum redifinden bir arkadaşım var idi. Kağızman tarafında tutulduk, arkadaşım sonra Rusya içinde vefat etti.

Merkûm komisyona celb olunarak sebebi firarı yegân yegân kendisinden sual ve istintak olunduk da, vermiş olduğu cevabı bâlâda başka başka gösterilmemiş ve icrayı icabı irade-i aliyelerine menud-ı mevaddan bulunmuş olmağla ol bâb da ve her halde emr u ferman hazreti menlehü'l-

emrindir".¹⁶ Görüldüğü üzere, ilk sorudan sonra verilen cevaba göre yeni sorular yöneltmiştir.

Sorgulamalarda çavuş ve onbaşı rütbesinde olanlara sorumlulukları özellikle hatırlatılmıştır. Çavuş rütbesinde bulunan Erganili Ali'ye: "*Sen saye-i şahânedeki bölükte çavuş ve küçük zâbit bulunmuşsun. Sen, bölüğünde olan sair neferatın zabtı ve rabtına bakacak iken senin firarın sana töhmet ve bu kadar asâkir-i şahâne Kars'da ahvar-ı din ve devlet-i âliye de sebat ve gayret etmiş iken senin kaçmaklığın büyük kabahat değil mi?*" sorusu yöneltmiş ve taşıdığı rütbenin sorumluluğu hatırlatılmıştır. Erganili Ali; "*Aç kaldım ve çavuş idim. Mülazıma kadar kaçanlar oldu. Açlıktan halas bulmak için Erzurum'a gitmek üzere kaçdım*"¹⁷, cevabını vermiştir. Erganili Ali'nin cevabına bakıldığında, rütbeli olarak yalnız kendisinin değil, kendisinden üst rütbe de olan mülazımların da(teğmenlerin) kaçtığını beyan etmesi manidardır. Bunun dışında, Erganili Ali ve diğer birçok firari asker, açlık nedeniyle kaçtıklarını söyleyerek, kendilerine yardım göndermeyip açlıkla karşı karşıya bırakmış olan yetkililerin sorumluluğunu da ima yoluyla komisyon üyelerine hatırlatmaktadır.

Komisyon tarafından sorgulanan askerlerin büyük bir kısmı, "*niçin firar ettin?*", sorusuna, "*ben firar etmedim*" veya "*bana firari dimezler*", şeklinde cevap vermişlerdir. Komisyon, askerlerin verdiği bu cevap üzerine; "*zabitinden izin alarak mı gittin?*", sorusunu yöneltmiş, "*hayır*", cevabı verildiğinde ise; "*Bir nefer veyahud onbaşı ve çavuş zabitinden izinsiz gider ve arasından on iki saat geçerse ona ne dirler?*", sorusunu yöneltmiştir. Askerler "*Öylesine firar dirler. Lakin ben firar etmedim. Memleketime gidecek değildim. Benim Erzurum'a gitmekliğim yalnız açlıktan kurtulmaktır*"¹⁸, şeklinde cevaplar vermişlerdir. Askerlerin vermiş olduğu cevaplar, onların savaşta ölüm korkusu altında yapılan firarlardan ziyade açlığa dayanamayarak kaçtıkları izlenimini vermektedir. Firari askerlerin muhasaranın başlangıcında değil de sonlarına doğru, açlık ile hastalığın üst

¹⁶ BOA. İ. DH. 362/23864.

¹⁷ BOA. İ. DH. 362/23864-3.

¹⁸ BOA. İ. DH. 362/23864.

düzye de bulunduğu ve bu nedenlere bağlı ölümlerin yaşandığı bir zamanda firar etmiş olması da ayrıca dikkat edilmesi gereken bir husustur. Askerlerin Kars Kalesi'nden kaçtıktan sonra memleketlerine veya başka bir yere değil de kendilerine en yakın Osmanlı kuvvetlerinin bulunduğu Erzurum'a giderken esir edilmiş olmaları da onların doğru söylediklerini göstermektedir. Zira Erzurum'a vardıklarında cezalandırılacakları muhakkaktır. Fakat askerlerin içinde bulunduğu açlıktan kurtulma isteği cezalandırılma korkusunun önüne geçmiş olmalıdır. Komisyonun Karahisarı Şarkili Mehmed'e yönelttiği: *"Kars'tan firar edenler olur ise gerek Erzurum'da ve gerek sair mahalde tutulsun şiddet üzere mücazat olacak deyu daima tembih veriliyordu, bunu sen duymadın mı?"* sorusuna Mehmed'in verdiği: *"İşittim ve şiddet üzere mücazat olunduğunu gördüm. Lakin orada şu hal ile sağ kalacağımı aklım kesmedi, kurtulurum hülyasıyla kaçdım. Fakat beni firar dediniz, bende firarım ancak bu firar iki türdür, biri açlıktan diğeri tokluktan firardır. Bende aç olduğumdan bana firar dimezler ve açlık vaktiyle, tokluk vakitte firar edenler size malumdur."*¹⁹ Cevabı ve diğer firarilerin verdiği benzer ifadeler, firari askerlerin, firar etmenin ağır bir suç teşkil ettiğinin bilincinde olduklarını fakat buna rağmen kaçtıklarını göstermektedir. Bunun sebebi de; yakalandıklarında alacakları cezanın açlıktan ölmenin yanında daha hafif kalacağına inandıklarından olmalıdır.

Yirmi dört asker, tek tek yapılan sorgulamalarında, açlığa ve hastalıđa²⁰ tahammül edemediklerinden kaçtıklarını beyan etmişlerdir.

¹⁹ BOA. İ. DH. 362/23864-25.

²⁰ Kars'ın 1855'te Ruslar tarafından muhasarası esnasında kolera salgını ortaya çıkmıştır. Salgın, eylül ayının 10'unda ortaya çıkmış ve yaklaşık bir ay etkili olmuştur. Bu hastalık Kars'ta ortaya çıktığı ilk on gün içinde günlük olarak, askerden 150, ahaliden ise 30 kişinin ölümüne neden olmuştur. Diğer günlerde ise etkisi azalarak, verilen rakamlardan daha düşük sayıda olarak etkisini yirmi gün daha sürdürmüştür. Kolera salgını nedeniyle Kars ahalisi büyük zarar görmüş ve hemen hemen her evden bir veya birkaç ölü çıkmıştır. Bu durum ailelerin perişan olmasına ve nüfusun azalmasına neden olmuştur. Müştak Hatifi Karahanoğlu - Fahrettin Kırzioğlu, *Karahanoğlu Aile Tariğesi ve Karahanoğlu M. Muhtar'ın Şiirleri ve Kitaplığı*, Atatürk Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Dairesi Başkanlığı Yayınları, Erzurum, 1986, s. 187.

Ancak komisyon bu ifadeleri inandırıcı bulmamıştır. Komisyon, Kars muhasara altındayken her bir askere yüz kırk dirhemden aşağı ekmek verilmediğini, Kars'ın Rus istilasına uğramasına kadar olan süreçte, firar etmeyerek kalan askerlerin verilen ekmekle idare etmesini göz önünde bulundurarak, bu miktarın bir askerin açlığa dayanması için yeterli olduğuna kanaat getirmiştir. Bu nedenle komisyon, firar eden ve akabinde esir olan askerlerin verdikleri ifadeleri kendilerini cezadan kurtarmaya yönelik olarak görmüş ve cezalandırılmaları gerektiğine hükmetmiştir. Fakat firari askerlerin Rus ordusuna teslim olmak için değil, Erzurum'a gitmek için kaçmış olmaları yumuşatıcı sebep olarak görülmüştür. Hatta firarilerin düşman devriyeleriyle karşılaştıklarında, ilk aşamada teslim olmayarak silahla mukabelede bulunmaları ve bazı firarilerin bu esnada şehit olmaları komisyon tarafından askerlerin lehlerine yumuşatıcı davranış olarak değerlendirilmiştir. Bunun sonucu olarak komisyon, firari askerlere işledikleri firar suçunun ağır cezasına oranla daha hafif cezalar vermiştir.²¹

Komisyon firari askerler hakkında; askerliğe alınış tarihlerine bakılmadan, redif ve nizami ordularında yeniden göreve alınmalarının sakıncalı olduğuna, askerlikle ilişkilerinin kesilerek, İstanbul'da Orduyu Hümayun nezdinde beşer sene prangaya konulmalarına oybirliği ile karar vermiştir. Ayrıca firari askerler hakkındaki kararın, Orduyu Hümayunlarda ve müstesna mahallerde bulunan Asâkir-i Şahâne kışlalarında ilan edilmesi ve savaşta askerin firar etmesinin önüne geçilmesi gerektiği verilen kararda özellikle vurgulanmıştır. Alınan karar, uygulanması için ilgili makam olan Seraskerliğe havale edilmiştir.²²

²¹ BOA. İ. DH. 362/23864

²² “Kars Kalesi'nin mahsuriyeti hengâmında firar edip Rusyalı tarafından ahz ve girift ile bu defa bu tarafa gelmiş ve Anadolu Ordu-yu Hümayununa mütealâk müsellahın rüiyyet ve tesviyesi zımında Bâb-ı Seraskeri de muvakkaten teşkil olunan komisyonda usulü istantakiyeleri icra kılınmış olanlardan yirmi dört nefer Çavuş, Onbaşı ve nefere dair başka başka tanzim olunan dört takım divan-ı harb mazbatası üzerlerine merkulmanın silk-i askeriden tardıyla icra-yı mücazaları ve keyfiyetin bilcümle Ordu-yu Hümayunlarda müstesna mahallerde olan asker-i şahaneyeye ilanı hususlarını mütezammın Dar-ı Şura-yı Askeriden kaleme alınan müzekkere-i manzur-ı ali-i vekalet-i penahileri buyrulmak üzere mezkur mazbatalar ile beraber laffen takdim kılınmış olmağla müzekkere-i mezkûrenin ifâdât-ı münderecesi hakkında ne

SONUÇ

Osmanlı Devleti'nde 1839 Tanzimat Fermanı'nın ilanına kadar askerlerin işledikleri suçlardan dolayı yargılamaında klasik dönem kuralları geçerli olmuştur. 1837 yılında, Kanunname-i Asâkir-i Muhammediye adı ile askeri kanunname çıkarılmış ve 1839 Tanzimat Fermanı ile yürürlüğe girmiştir. Bu kanunla suç işleyen askerlerin yargılamaları ve cezalandırılmaları kanunlar dâhilinde yapılmaya başlanmıştır. Askerleri işledikleri suçların niteliğine göre yargılamak amacıyla, "Divan-ı Harb-i Daimi", "Divan-ı Harb-i Mahsus" ve "Divan-ı Harb-i Tecessüs" adı altında üç mahkeme kurulmuştur. Bu mahkemelerden Divan-ı Harb-i Mahsus geçici olup savaş zamanlarında muhasara altında bulunan kale ve şehirlerde bulunan askerlerin işledikleri suçlarla ilgili soruşturma ve yargılanma yapmak için kurulmaktaydı.

Bu doğrultuda, Rusların, 1855 yılında Kars'ı muhasarası sırasında firar eden, firara teşebbüs ederek yakalanan ve casusluk yapanlar, Kars'ta kurulan geçici bir mahkemede yargılanmış ve gerekli cezalara çarptırılmıştır. Ancak, firar ettikten sonra Ruslara esir düşen ve 1856 Paris Barış Antlaşması'ndan sonra Osmanlı Devleti'ne iade edilen yirmi dört asker soruşturması ve yargılanması İstanbul'da kurulan Divan-ı Harp Komisyonu tarafından yapılmıştır. Sorgulama sırasında firari askerlere, niçin kaçtıkları, neden sabretmedikleri, firarlarının din, insaniyet, devlet ve askerlik şanına yakışıp yakışmadığı gibi sorular yöneltilmiştir. Askerlerin çoğu ifadelerinde suçlu olmadıklarını, açlığa tahammül edemediklerinden nefislerine yenik düştüklerini ve salgın hastalıklardan dolayı kaçtıklarını belirtmiştir. Hayatta kalmak için kaçtıklarından kendilerinin firari olarak değerlendirilmemesi gerektiğini ve bu sebeple cezalandırılmayı hak etmediklerini beyan etmişlerdir.

veçhile emr-u irâde-i âliye-i âsâfâneleri müteallık buyrulur ise ona göre icrâ-yı icâbında ibtidâr olunmak üzere keyfiyetin taraf-ı bendegâneme emr-u izbâr buyurulması bâbında emri hususunda emr-u ferman hazreti menleü'l-emrindir. BOA. İ. DH. 362/23864-29.

Ancak firari askerlerin mazeretleri komisyon tarafından makul olarak görülmemiştir. Bir askerın şartlar ne kadar ağır olursa olsun sabır ve tahammül göstererek görevini yerine getirmesi gerektiği vurgulanmıştır. Ayrıca kaçmayarak vazifesinin başında kalan askerlerin de kendileri ile aynı şartlar altında olduğu belirtilmiştir. Bundan dolayı firari askerlerin beyan ettikleri mazeretler komisyon tarafından geçersiz bulunmuştur. Bu nedenle firari askerlerin cezalandırılmaları uygun görülmüştür. Komisyon, firari askerlerin, ordudan atılmalarına ve İstanbul'da bulunan kışlalarda beşer sene prangaya vurulmaları hükmünde bulunmuştur. Ayrıca verilen hükmün, Asâkir-i Şahane kışlalarında herkesin duyabileceği ve görebileceği şekilde ilan edilmesi istenilmiştir.

Ekler:

Firari Askerlerin Divan-ı Harp Komisyonunda Verdikleri İfadelerden Bazıları (İfadeler ve haklarındaki karar; Başbakanlık Osmanlı Arşivi İrade-i Dâhiliye (BOA. İ. DH.)Klasör No: 362, Dosya No: 23864 numaralı, 33 belge ve 57 varaktan oluşan, 15 Muharrem 1273 tarihli, Divan-ı Harb Komisyonu Mazbata Defteri'nden seçilerek alınmıştır).

Karahisar-ı Şarkili Mehmed'in İfadesi

Anadolu Orduyu Hümayunu piyade ikinci nizamiye alayının şişhaneci dördüncü taburunun yedinci bölümünün birinci onbaşı Karahisar-ı Şarkili Mehmed, Kars muhasarası esnasında firar etmiş ve Rusyalı tarafından ahz ve girift olunarak müehhiren Dersaadete gelmiş olduğundan komisyonda icra olunan istintakını havi divan-ı harb mazbatasıdır.

S) Kars'da orduyu hümayun ile bunca müddet ol kadar zahmet çekildi ve cümle asâkir-i şahane sebat eyledi ve sende onbaşı bulunmuşsun senin takımında olan neferatın muhafazasına bakacak iken böyle firar etmekliğin insaniyet ve İslamiyet'e ve askerlik şanına yakışıyor mu?

C) Ben kaçmadım. Bir emir geldi. Beher bölükden ikişer nefer aldık oduna gittik. Orada asker erhun eyledi. Arkadaşımla silahlı idik. Askerle

beraber gittik orada biz taşda saklandık, sonra savuştuk Çalgavur'dan dere içine indik orada Rusyalı karakolları gelib bizi gece saat üçte tuttu ve ordusuna götürdü.

S) Dimek oluyor ki sen şu askerle karakol olarak silahın ile gitmişsin. Bir adam diğer askerin muhafazası zımında karakol olduğu halde kaçarsa ise ona ne dirlir?

C) Firar dirlir.

S) Sen kaçmadım diyorsun, şimdi sana ne diyelim?

C) Bana da firar dirlir.

S) Kars'tan firar edenler olur ise gerek Erzurum'da ve gerek sair mahalde tutulsun şiddet üzere mücazat olacak deyu daima tenbih veriliyordu bunu sen duymadın mı?

C) İşittim ve şiddet üzere mücazat olunduğunu gördüm. Lakin orada şu hal ile sağ kalacağımı aklım kesmedi, kurtulurum hülyasıyla kaçdım. Fakat beni firar dediniz, bende firarım ancak bu firar iki türdür, biri açlıktan diğeri tokluktan firardır. Bende aç olduğumdan bana firar dimezler ve açlık vaktiyle, tokluk vaktiyle firar edenler size malumdur.

S) Din ve devlet ve millet uğrunda bir adam kavgaya gider ve bir kalanın muhafazasına memur olur ise bunda açlık ve kurşun ve sair şeyden ölmek vardır ve bu halde arkadaşlarını bırakıp gitmek olur mu ve bir adam vakt-i seferde veyahut böyle muhasara halinde firar eder ise bu firarın kısmı iyi bir kısmı fenadır ve mücazât olarak kısmını ziyade mücazat olunur lazım mı gelir?

C) Elbette bu halde firar eden fenadır.

Merkûm komisyona celb olunarak esbâb-ı keyfiyeti firarı kendisinden yegan yegan sual ve istifsar olundukta, vermiş olduğu cevabı balada başkaca gösterilmemiş ve icrayı icabı irade-i aliyelerine menud-ı mevaddan bulunmuş olmağla ol babda ve her halde emr-u ferman hazreti menlehü'l-emrindir.

Amasyalı Ahmed'in İfadesi

Anadolu Orduyu Hümayunu piyade birinci nizamiye alayının birinci taburunun birinci Bölüğünde ikinci onbaşısının dördüncü neferi Amasyalı Ahmed, Kars muhasarası esnada firar ederek Rusyalı tarafından ahz ve girift olunmuş ve geçende Dersaadete gelmiş olduğundan komisyonda icra olunan istintakı havi divan-ı harb mazbatasıdır.

S) Din ve devlet uğrunda bu kadar asker-i şahane ve saire Kars'ın muhafazası zımında orada ölünceye kadar dayanıp ibraz-ı gayret etmişler iken senin zorun ne idi ki firar ettin?

C) Orada bir at bağırsağını altmış guruşa kadar aldım yedim, artık açlığa tahammül getiremedim. Her bir şeyi alıp Erzurum'da Veli Paşa ordusunu arzularak kaçtım ve ben Bayındır, Gedikler ve Kürekdere ve Tahmas muharebelerinde bulundum. Din ve devlet uğrunda, sebat ve gayret govga (kavga) edip hatta iki defa yaralandım. Lakin sonra açlık bizi bu fenalığa götürdü.

S) Tahmas Muharebesinden sonra mı evvel mi kaçtın?

C) Muharebeden sonra yani Kars'ın tesliminden beş gün evvel kaçtım.

S) Bu kadar sair arkadaşların sabr ve tahammül etti, sen dahi bir beş gün daha sabr edemedin mi?

C) Artık efendim, iktidarım ve kisemde bir akçem kalmadı ve ot kökü bulamadım ki yiyeyim, nefsimi körliyedim, çaresiz kaçtım.

S) Muradın Rusya'ya mı kaçmak idi?

C) Hayır efendim, Rusya'ya niye kaçayım, Tahmas Muharebesinde düşmandan beş adam telef ettim, muradım ancak açlıktan halâs olmak için Erzurum tarafına gitmek idi.

Nefer-i merkûm komisyona celb olunarak esbâb ve keyfiyet-i firarı yegân kendisinden sual ve istifsar olundukta vermiş olduğu cevaplar bâlâda başka başka gösterilmiş olduğundan icra-i icabı irade-i âliye-i sipehsalarilerine menud bulunmuş olmağla emru ferman hazret-i menlehü'l-emrindir.

Filibeli Hasan'ın İfadesi

Anadolu Orduyu Hümayunu piyade birinci nizamiye alayının ikinci taburunun yedinci bölümünde sekizinci onbaşının birinci neferi Filibeli Hasan Kars muhasarası esnada firar etmiş ve Rusyalı tarafından ahz ve girift olunarak geçende Dersaadete gelmiş olduğundan komisyonda icra olunan istintakı havi divan mazbatasıdır.

S) Sen asker olduğun cihetle sair arkadaşların ahvar-ı din ü devlet-i âliye de sebat ve gayret etmekliğinin lazım iken niçin kaçtın?

C) Aç kaldım ve param bitti, hayli borç para ettim. Ve bir taraftan hastalık dahi var idi. Gece ve gündüz dayanamadım. Kaçtım.

S) Sen yalnız mı gece veyahut gündüz mü kaçtın ve silahın var mıydı?

C) Yalnız idim ve gece kaçtım ve yaram dahi var idi. Lakin silahım yok idi.

S) Düşmanın bu kadar karakolu var iken bilmezmiydin ki kaçamazsın?

C) Ben yalnız bir adam idim. Gece haliyle dereden ve şuradan buradan gidebilirim zan ettim ve Çalgavur'a kadar vardım. Orada Rusyalının karakolları beni tuttu ordusuna götürdü. Öyle tutulacağımı bilseydim kaçmazdım.

S) Sen oradan çıktığında muradın Rusya'ya mı kaçmak idi, yoksa memlekete mi gitmek idi?

C) Hayır efendim, Rusya'ya değildir. Ve memleketim Rumeli olduğundan oraya nasıl gidebilirdim? Muradım ancak Erzurum'a gitmek idi.

S) Erzurum'a gitsen bile orada dahi tutarlar ve terbiye ederler deyu size tembihat olunurdu. Bunları işitmedin mi?

C) Kars'tan kaçıp da tutulanlar olur ise büyük ceza olunduğunu tembih ettiler velâkin Erzurum'a kaçanlar için tedip olunacak deyu bir şey işitmedim.

S) Bu firariliğinin töhmet olduğunu biliyor musun?

C) Töhmet olduğunu biliyorum, lakin açlığa tahammül edemedim kaçtım.

Nefer-i merkûm bendeleri komisyona celb olunarak esbâb ve keyfiyet-i firarı yegân yegân kendisinden sual ve istifsar olundukta vermiş olduğu cevabı bâlâ da başka başka gösterilmemiş ve icray-ı icabı irade-i aliyelerine menud bulunmuş olmağla emru ferman hazret-i menlehu'l-emrindir.

Erganili Ali'nin İfadesi

Anadolu Orduyu Hümayunu piyade birinci nizamiye alayının ikinci taburunun altıncı bölüğü çavuşanından Erganili Ali, Kars muhasarası esnasında firar etmiş ve Rusyalı tarafından ahz ve girift olunarak, geçende Dersaadete gelmiş olduğundan komisyonda icra olunan istintakı havi divan-ı harb mazbatasıdır.

S) Sen saye-i şahanede bölükte çavuş ve küçük zabit bulunmuşsun. Sen bölüğünde olan sair neferatın zabtı ve rabtına bakacak iken senin firarın sana töhmet ve bu kadar asakir-i şahane Kars ahvar-ı din ve devlet-i aliye de sebat ve gayret etmiş iken senin kaçmaklığın büyük kabahat değil mi?

C) Aç kaldım ve çavuş idim. Mülazıma kadar kaçanlar oldu. Açlıktan hilas bulmak için Erzurum'a gitmek üzere kaçtım.

S) Senden başka sair asker ve arkadaşlarına ziyade tayın mı veriliyor muydu?

C) Cümlemizin tayını bir idi. Benim yanımda param kalmadı ve idaresiz kaldım. Tahmas muharebesinden 20 gün sonra kaçtım.

S) Rusya'ya mı gidecek veyahud memleketine mi kaçacak idin?

C) Hayır efendim, Rusya'ya ve memlekete değildir, yirmi iki senedir askerlik ediyorum. Teskeremi bıraktım ve üç defa muharebede dahi bulundum. Lakin açlık böyle etti.

S) Silah ve arkadaşın var mıydı, ne vakit kaçtın ve karakolda mıydın?

C) Silah ve arkadaşım yoktu ve karakolda değildim. Çadırda otururken gece saat 4'te çadırdan savuştum ve Soğanlı Dağı'na kadar gittim. Orada Rusyalı beni tuttu.

S) Düşman karşısında firar ederek tutulanlar olur ise büyük ceza ile mücazat olunacaktır deyu tembihat verilirdi, bunu işitmedin mi ve bu firarın sana töhmet değil midir?

C) Evet efendim, işittim ve töhmettir. Velâkin açlığa dayanamadığımdan kaçtım.

Çavuş merkum bendeleri komisyona celb olunarak esbâb ve keyfiyet-i firarı yegân yegân kendisinden sual ve istifsar olundukta vermiş olduğu cevapları bâlâda başka başka gösterilmemiş ve icrayı icabı irade-i aliyelerine menut bulunmuş olmağla ol babda ve her halde emru ferman hazreti menlehü'l-emrindir.

Eğimli Mustafa'nın İfadesi

Anadolu Orduyu Hümayunu'nu piyade birinci nizamiye alayının birinci taburunun birinci bölümünde birinci onbaşının birinci neferi Eğimli Mustafa, Kars Muhasarası esnasında firar ederek Rusyalı tarafından ahz ve girift olunmuş ve geçende Dersaadet'e gelmiş olduğundan Komisyonda icra olunan istintakını havi divan-ı harb mazbatasıdır.

S) Din ve devlet uğrunda bu kadar Asakir-i İslamiye Kars'ta düşmana karşı dururken senin zorun ne idi ki kaçtın?

C) Hiç bir zorun yok idi, açlığa tahammül edemedim, nefsim galib geldi Erzurum'a gitmek üzere kaçtım.

S) Senin tayının diğer askere verilen tayından noksan mı idi ki kaçtın?

C) Onların kaçmağa kudretleri yok idi, benim yürümeğe kudretim var idi, Erzurum ordusuna varmak için kaçtım.

S) Rusyalının Kars etrafında bu kadar karakolları var idi onları görmedin mi ve çıkılamayacağımı anlamadın mı?

C) Rusya karakolları çok idi ve kaçtığımda yedi yerde karakollarını geçtim ve govga (kavga)da ettim, sonra çarem kalmadı kaçtım.

S) Kaç arkadaş idiniz ve nerede kavga ettiniz ve kangı mahalde tutuldunuz?

C) Altı arkadaş idik, Göle'ye kadar gittik, orada Rusyalı karakollarına tesadüf eyledik, kavga ettik, arkadaşımızın ikisi şehit oldu, ondan sonra bizi tuttu, ordusuna götürdü.

S) Kaçtığımız vakit karakolda mı idiniz ve gece ve gündüz mü kaçtınız?

C) Gece karakol nöbetinde olduğumuz halde saat dört sularında arkadaşlarımız ile beraber kaçtık.

S) Karakoldan murad orada olan askerin cümlesini düşman hücumundan vakaya demek olduğu halde orada karakoldan firar etmek layık mıdır?

C) Efendim nefis galib geldi, kaçdım.

S) Her kim firar eder ve sonra tutulur ise büyük mücazat olacak deyu tenbihat olunmazmıydı ki kaçtın ve alelhusus karakoldan firar ettin?

C) Açlık takat ve tahammülü kesüb, şeytana uyduk kaçtık.

Nefer-i merkûm komisyona celb olunarak esbâb ve keyfiyet-i firari yegân yegân sual ve istifsar olundukta vermiş olduğu cevaplar balada başka başka gösterilmiş ve icrayı icabı irade-i âliye-i hidivilerine menud bulunmuş olmağla emru ferman hazret-i menlehü'l-emrindir. (15 Muharrem 1273)

Amasyalı Ali'nin İfadesi

Anadolu Orduyu Hümayunu piyade birinci nizamiye alayının birinci taburunun yedinci bölümünde altıncı onbaşının dördüncü neferi Amasyalı Ali, Kars muhasarası esnada firar etmiş ve Rusya tarafından ahz ve girift ile geçende Dersaadete gelmiş olduğundan komisyonda icra olunan istintakını havi divan-ı harb mazbatasıdır.

S) Kars Muhasarası halinde düşmanın müdafaasında bulunduğumuzu ve din ve devlet uğrunda bu kadar asâkir-i şahanenin orada nasıl sebat ve gayret eylediğini cümleliz biliyorsunuz. Hal böyle iken sen niçün kaçdın ve zorun ne idi?

C Aç idim kaçdım başka zorun yok idi ve Erzurum'a gidecek idim.

S) Erzurum'a gidecek idin Rusya Ordusunda işin ne idi?

C) Etraf bütün karakol idi ve biz altı kişi idik, ikimiz şehid oldu küsurumuzu tuttular.

S) Rusyalu'nun böyle karakollarını biliyor ve görürdünüz ve firar edenlerden tutulan olur ise gerek Kars'da ve gerek Erzurum'da şiddet üzere mücazat olunacak deyu tembihat olunurdu bunları işitmediniz mi?

C) Böyle olunduğunu biliyorduk lakin belki kurtuluruz deyu Erzurum'a gitmek üzere kaçdık.

S) Bu kadar ahali ve asker var idi onlar kaçmadı siz altı adam niçün kaçdınız?

C) Bizim idaremiz kalmadı ve açlığa tahammül edemedik kaçdık.

S) Kars'da bulunan asâkir-i şahanenin tayınatı ziyade verilüb de sizin tayınız noksan mı veriliyordu ki kaçdınız?

C) Cümlemizin tayını siyak ve ahd üzere idi biz nefse uyduk kaçdık.

S) Karakoldan mı kaçdınız?

C) Gece saat dörtte karakol bekler iken arkadaşlarımızla beraber ve silahımız ile kaçdık.

S) Sizi karakola memur etmekden murad nedir?

C) Nöbet ve karakol demek ordunun ırzıdır.

S) Eğer ki hal böyle iken kaçmak büyük töhmet değildir ve nöbetten bir adam kaçarda sonra orduya gelecek muzırrat senin yüzünden olmaz mı?

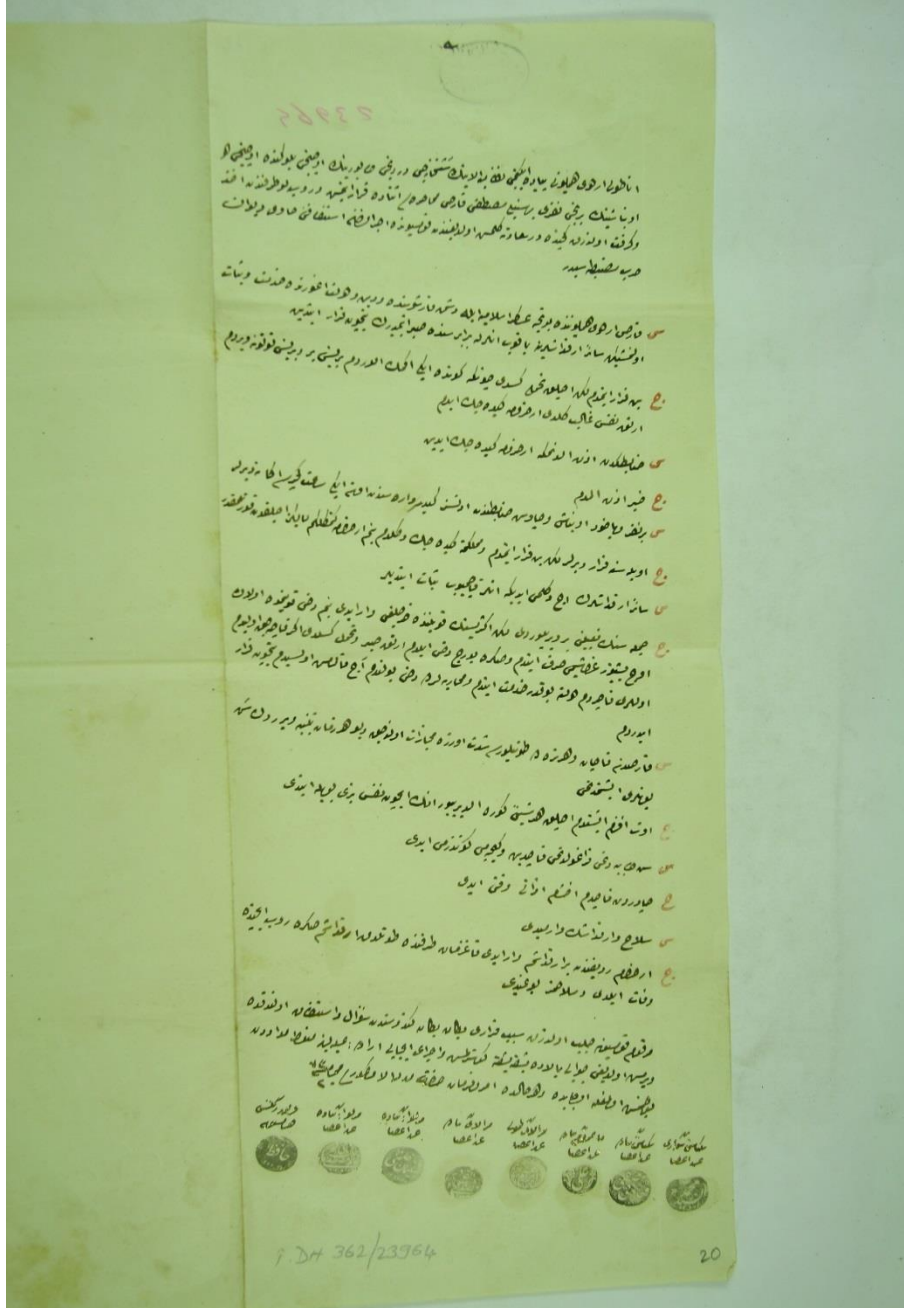
C) Evet öyledir, lakin nefse uyduk kaçdık.

Nefer-i merkum komisyona celb olunarak sebeb-i firarı yegân yegân sual ve istifsar olunduk da vermiş olduğu cevabı bâlâ da başka başka gösterilmiş ve icrayı icabı irade-i aliyyelerine menud bulunmuş olmağla ol bab da ve her halde emru ferman hazret-i menlehü'l-emrindir.

Divan-ı Harp Komisyonun Firari Askerler Hakkındaki Kararı

Malum-u âli-i seraskerileri buyrulduğu üzere Anadolu Ordu-yu Hümayunu efradından Kars Kalesi'nin mahsuriyeti hengâmında firar edib Rusyalu tarafından ahz ve girift ile bu defa gelmiş ve orduyu hümayun-ı mezkure mütealîk müsellahın ruiyyet ve tesviyesi zımnında Bâb-ı Valây-ı Seraskerilerinde muvakkaten teşkil buyrulan komisyonda usulü

istintakiyeleri icra kılınmış olanlardan yirmi dört nefer çavuş, onbaşı ve nefere dair başka başka dört takım olarak tanzim ve hak pay-i sami-i sipehsalarilerine takdim kılınmış olan divan-ı harp mazbataları ledi ül-mütalaa hülasan makamını firari merkumlar esna-i muhasarada açlığa âdem-i tahammüllerinden naşi ettikleri ifadatından ibaret olup komisyon-ı mezkûr reisi Ferik Saadetlu Hafız Paşa hazretleri bendeleri dahi dar-ı şuraya celb ile keyfiyet müzakere olunduk da emru muhasaranın nihayetine kadar derun-ı kalede bulunan efrad-ı askeriye'nin beherine 140 dirhemden aşağı ekme verilmemiş olduğunu beyan ve tezkâr eylemiş olup yevmiye 140 dirhem ekme alan adamın açlığa âdem-i tahammül irad ile emru muhafazasına memur olduğu mahalli terk ve firarda mazur olamayacağı derkar bulunmuş olduğundan bu halde merkumların firarları müzayaka-i muhasaradan tahlis-i giryan eylemek efkarına mebni olduğu bedihi ve şurası var ki merkumların firarları düşman tarafına olmayıb, Erzurum canibine ve vatanlarına gitmek muzırları olduğuna hinn-i firarlarında tesadüf eyledikleri düşman karavullarına teslim olmayarak silaha müracaat eylemeleri ve hatta içlerinden bazılarının nail-i mertebe-i şahadet olarak teslim olmadıkları delil-i kavi olup, mamafih merkumların ol suretle firara irtikap eylemeleri haklarında büyük töhmet ve kabahat olmasıyla bunların şiddet üzere icra-i tediyeleriyle bilcümle Orduyu Hümayunlara ve müstesna mahallerde olan asâkir-i şahaneye ilanı halen ve istikbalen feva-i azime-i mucip görünmüş olduğundan ve merkumların tarih-i duhullerine nazaran bunların ekserisinin sınıf-ı redife de ve birazının namus-u askeriye de kat'ın yakışmaz suretle irtikap eyledikleri töhmet ve kabahatleri üzerine bunların silk-ül tal askeride bakaları bir veçhleteviz olunamayacağından merkumların hemen silk-i celil askeriden tardıyla tarihi hapslerinden itibaren beşer sene müddet dersaadet Orduyu Hümayunu nezdinde prangaya vaz'ı ve berveçhi muharreratı samiye-i ser askerileri tastiriyle Orduyu Hümayunlara ve müstesna mahallere ilan-ı keyfiyet olunması ittifak-ı ara ile teskir ve tensip kılınmış olmağla bu suret-i rey'i rezin isabet-i rehin-i sipehsâlârilerine dahi tevafuk ider ise ol veçhile iktizasının ifası lazım geleceği muhât-ı ilm-i samileri buyurulduk da emru ferman hazreti menlehü'l-emrindir.

Belge 1: Kars Kalesi Firarileri, Behisnili Mustafa

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

- BOA. (İrade-i Dâhiliye) İ.DH. 362/23964-(10 R. 1273), sayfalar; 3, 13, 20, 25, 26, 27, 28, 29,
BOA. İ. DH. 352/23208.(1272. Z. 25)
BOA. HR. SYS. 1190/20 (18. Za.1271-2. Ağustos 1855)
BOA. HR. SYS. 903/5-65. (19. R. 1272-29 Aralık 1855)
BOA. A. MKT. UM. 239/80-1, (1272. L. 8)
BOA. A. MKT. UM. 215/90. (7. Ra. 1272)
BOA. A. MKT. UM. 257/64. (17. S. 1273)
BOA. A. MKT. MVL. 93/63.
BOA. A. AMD. 70/39. (1272)
BOA. DUİT. 38/27-7.
BOA. DVN. MHM. 19/157.
BOA. İ.MMS. 16/645-1.

Telif Eserler

- Allen, W.E.D.-Muratoff, Paul, 1828-1921 Türk-Kafkas Sınırdaki Harplerin Tarihi, Genelkurmay Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1966,
Budak, Mustafa, 1853-1856 Kırım Savaşı'nda Kafkas Cephesi, Yayımlanmamış Doktora Tezi, *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İstanbul 1993.
Karahanoğlu, Müştak Hatifi, - Kırzioğlu, Fahrettin, *Karahanoğlu Aile Tarihçesi ve Karahanoğlu M. Muhtar'ın Şiirleri ve Kitaplığı*, Atatürk Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Dairesi Başkanlığı Yayınları, Erzurum 1986.
Kırzioğlu, M. Fahrettin, *1855 Kars Zaferi*, Işıl Matbaası, İstanbul 1955.
Kırzioğlu, M. Fahrettin, *Kars Tarihi*, Işıl Matbaası, İstanbul 1953.

- Marks, Karl-Engels Friedrich, *Doğu Sorunu(Türkiye)*, (çev. Yurdakul Fincancı), Sol Yayınları, Ankara 1977.
- Şahin, Hasan, “Kırım Harbi’nde(1853-1856) Doğu Anadolu Cephesinde Cereyan Eden Muharebelerde Başlı-bozuk Birlikleri”, Atatürk Üniversitesi, *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi (TAED)*, (2013), s. 354-355.
- Williams, Willam Fenwick, *The Siege of Kars 1855, Defence and Caputulation by Genaral Williams*, Uncoverad Edutions, London 2000.
- Yolyapan, Aydoğan, “Osmanlı Devletinde Askeri Yargının Gelişimi”, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, *Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi*, Cilt: III, Sayı: 9-10, (2000), ss. 145-168